

KRISTINENIELSENS-KONDITORI
GRUNDLAGT AAR 1916 BYGGEDE
DETTE HUS 1930-31
OG HENFLYTTET HERTIL OKTOBER
1931.

1932

DEN KORTE HISTORIE

1. 2023

Nordjyske
Museer

Vi giver historien liv

Magasinet den Korte Historie, Nr 1, 2023

Magasinet Den Korte Historie er et historiefagligt tidsskrift, der har til formål at udgive formidlingsartikler med relation til Nordjyske Museers geografiske ansvarsområde i de fire kommuner; Aalborg, Rebild, Mariagerfjord og Jammerbugt.

© Nordjyske Museer 2024

Tilladelse til brug af fotos skal hentes ved Nordjyske Museer og tilladelse til kopiering af indhold fra Den Korte Historie må kun finde sted med henvisning til Nordjyske Museer.

Udgivet af: Nordjyske Museer, Algade 48, 9000 Aalborg

Tidsskriftsdesign og layout:
Kirsten Bach Larsen, Nordjyske Museer

Forsideillustration: Nordjyske Museer

ISSN: 2794-6983

Redaktionsgruppe:
Redaktionsgruppen for magasinet Den Korte Historie udgøres af arkæologer og historikere fra Nordjyske Museer

Karen Povlsen
Jens-Erik Møller
Thor Bæch Pedersen
Thea Højvang Rasmussen

Nordjyske
Museer

Vi giver historien liv

INDHOLD

Familiehunde og husdyr i middelalderen Thomas Rune Knudsen	4
En tysk cirkusfamilies kamp for at blive dansk Lykke Olsen	10
Frit Vendsyssel. Fri for Københavneri Thor Bæch Pedersen	18
Nytorv. Fra strand til bycentrum Christian Vrængmose Jensen	28
”Vi mødes på Kristine” Inger Bladt	36

Familiehunde og husdyr i middelalderen

Af arkæolog og museumsinspektør Thomas Rune Knudsen

Under den regionale nedlukning af Nordjylland i efteråret 2020 gjorde museets arkæologer en række opdagelser på Vesterbjerg i udkanten af Brovst. Der blev bl.a. afdækket dele af en middelalderlig landsby, men måske mest opsigtsvækkende kunne der findes skeletter af adskillige dyr, som hver især havde deres levnedsløb på datidens gårde, før de blev nedgravet omkring middelaldergårdene. Ved nogle dyr var der udvist betydelig omsorg, mens andre viser tragiske hændelsesforløb, og endnu andre vidner om datidens landbrugsproduktion og spisevaner.

En gammel fortælling

Det danske landbrug var allerede mere end 5000 år gammelt, da bønderne i den tidlige del af middelalderen (ca. 1050-1250 e.Kr.) udfoldende deres liv på Vesterbjerg ved Brovst. Når man skal forestille sig dyreholdet for ca. 800 år siden, så fandtes alle de almindelige husdyr. Allerede i jægerstenalderen blev hunden en fast følgesvend og med agerbrugets indførsel ca. 4000 f.Kr. kom også kvæg, svin, får og ged til. Hesten dukker først og op på scenen i bronzealderen, og først omkring århundrederne ved Kristi fødsel kunne man også finde katte og høns på datidens gårde. I middelalderen kunne man hermed finde alle nutidens typiske brugsdyr.

En gammel følgesvend

Vi kan igennem arkæologiske fund påvise, at hunden gjorde sit indtog i menneskenes hjem allerede tilbage i jægerstenalderen, og det er derfor heller ikke så overraskende, at hunde også skulle kunne findes i middelalderen. Hundene i middelalderen var også meget varierende i størrelse og udformning – helt på samme måde, som det ses i dag, men ikke med den samme veldefinerede raceopdeling. Typer af hunde findes omtalt i bl.a. Skånske Lov fra ca. år 1200, hvor det bliver tydeligt, at der fandtes lavstammede "knæhunde" og mynder. Mange af disse hunde med en skulderhøjde på under 40 cm har øjensynligt været selskabshunde og statussymboler. I middelalderen kendes også brugshunde, ligesom der været hunde, hvis funktion skal findes i spændet mellem familie- og brugshunde.

Ikke alle hunde blev behandlet med stor værdighed. Ofte blev døde hunde ganske enkelt smidt på møddingen eller lemfældigt nedkulet i affaldsgruber. Selvom knogler efter hunde ikke er atypiske, så findes hele skeletter sjældent. På Vesterbjerg er dog fundet en egentlig dyrebegravelse, hvor det er tydeligt, at man ved gravlæggelsen har haft ømhed over for dyret. Hunden var nedlagt ganske forsigtigt, og den har sågar fået en lille gravgave med sig til det hinsides i form af en knogle fra en hornugle. Hunden var fuldt udviklet og var en mellemstor hanhund med en skulderhøjde på ca. 45 cm.

En anden hund har sikkert også været vellidt. Denne var også blevet begravet, men senere tiders pløjning og arbejdet med gravemaskiner ved den arkæologiske udgravning har medført, at dens hvilested er mere forstyrret. Vi ved dog, at hunden var nedlagt i sin helhed i en nedgravning af beskeden dybde. Der var tale om en forholdsvis stor hund med en skulderhøjde på ca. 58 cm. Ved at se nærmere på hundens knogler kan det konstateres, at det nok har været en hund af høj alder, da knoglerne i den ene pote viste tegn på begyndende slidgigt.

En hverdagsagtig tragedie

En død hest blev behandlet anderledes end gårdens øvrige dyr. I udkanten af en af de største gårde, blev der fundet skelettet af en hest. Hesten var en hoppe/plag, der nåede at blive ca. 4-5 år gammel. Den havde en skulderhøjde på ca. 137 cm, hvilket er nær ved højden af nutidens islandske heste. Der var ingen tegn på, at middelalderens bønder havde snittet eller skåret i dyret. Til trods for det har været et stort køddyr, har man valgt, at det ikke var egnet til spising.

Nedlagt med hesten var også et ny- eller dødfødt føl. Det mest sandsynlige er, at hesten var drægtig, men at folingen mislykkedes, og både hoppe og føl døde. De blev derefter nedkulet i et hul. Det ligner ikke, at der var tale om en egentlig begravelse, men mere, at man ønskede at skille sig bort med kadaveret. En hverdagstragedie blev hermed gemt bort.

Når der er snit- og/eller hugspor på knogler, så er det et tegn på, at dyrene blev parteret og der hermed med høj sandsynlighed er tale om slagteaffald. Dette er særligt gældende for de store køddyr, men også på nogle hesteknogler er der spor efter parte-

En mellemstor hanhund havde fået en fin begravelse for ca. 800 år siden.
Foto: Nordjyske Museer

ring. Det er ikke nødvendigvis samtlige heste, som blev nedkulet. Andre kan også være endt på spisebordet. Hesten havde en anden rolle på landet end i byen, og der er tegn på, at man i et vist omfang har spist de udtjente heste på landet, mens hesteknogler i byerne oftest er håndværksaffald fra kam- og knogleværkstederne. Udgravningen af landsbyen viser, at heste var mere hyppige på landet, men også at de til en vis grad blev betragtet på samme vis som andre store køddyr.

Afhugninger og ejendommelig omgang med knogler

Foruden de hele skeletter af hund og hest, så havde man også begravet dele af hele husdyr i den middelalderlige landsby. Nogle af de let mere ejendommelige fund er hoveder og halsstykker af kvæg. Kvæg har været vigtige og alsidige husdyr, og det kommer derfor ikke som en overraskelse, at kvæg hørte til en middelalderlandsby. Kvæg fra landsbyen er blevet parteret, og der er observeret hug- og snitspor på flere af knoglerne, hvilket vil være forventet, hvis et dyr er blevet slaget. Ved flere af dyrene har stejerne afhuggede.

Det er dog tydeligvis ikke alle dele af kvæget, som man har fundet lige appetitligt. Ved landsbyen er der flere steder nedgravet hele hoveder samt hals af kvæg. Heriblandt er der en kalv på 1-1½ år, hvor hoved og hals er nedgravet for sig selv og ikke sammen med andet slagteaffald. Ved denne kalv virker det til, at dens

Arkæologer fra Nordjyske Museer udgraver et hesteskelet, som blev stedt til hvile efter en mislykket foling for ca. 800 år siden.

Foto: Nordjyske Museer

hale er blevet placeret i kalvens mund. En tyrekalv er også blevet deponeret på lidt besynderlig vis. Igen er der tale om, at hoved og hals er nedlagt sammenhængende, men denne har så fået placeret bagben og det nederste af ryggen ovenpå. Det fremgår klart, at dyrene er slagtet, men nedlæggelsen af dyrene virker ikke tilfældig. Det samme billede ses ved en fuldvoksen ko/okse. Den er parteret, men de enkelte partier af dyret er nedlagt i sammenhængende partier, f.eks. ribben, brystben og hvirvler.

Landbrugsproduktion og spisevaner

Ved middelalderlandsbyen er også fundet knogler af svin og får/ged. For flere af svinenes vedkommende er de også sandsynligvis nedlagt i hel tilstand. Der kan være tale om selvdøde dyr, som man nægtede at fortære. Når man ser på, hvilke husdyr der er fundet knogler fra ved landsbyen, så er kvæg dominerende, efterfulgt af svin, mens får/ged kun udgør en mindre andel.

Sammensætningen af husdyrene er overraskende, og ikke hvad man normalt ville forvente af Limfjordsområdet. Fåret har normalt indtaget en helt central rolle i dyreholdet i både forhistorisk og historisk tid, men i middelalderlandsbyen på Vesterbjerg var det anderledes. Her var der mange knogler efter svin, mens fåret kun udgjorde fire procent. Ved første øjekast ligner det, at man har overgået til svineopdræt på Vesterbjerg på et væsentligt tidligere tidspunkt i historien end, hvad vi ellers kender til. En del af for-

Et afhugget kalvehoved med hals, som blev fundet gravet ned for sig selv.

Foto: Nordjyske Museer

klaringen på dette kan være, at til trods for at dyrekogler hyppigt findes i middelalderlagene i byerne, så kræves der helt andre og mere gunstige forhold for, at vi finder dyrekogler i stor stil på landet. Selvom det naturligvis var her, at den primære fødevareproduktion fandt sted, så kender vi kun til meget lidt til hverdagen på landet i middelalderen.

En anden forklaring er, at det næppe var samtlige husdyr, som blev fortæret lokalt. Både de større byer og borge var afhængige af import fra oplandet. Hvor man på landet opdrættede dyr til eget forbrug og til omsætning i byerne, så vidner knoglerne i byerne om omsætningen af landbrugsprodukterne til viderebearbejdning for byens beboere. Husdyr (heriblandt får) blev måske i stedet for at blive fortæret lokalt, eksporteret til markedet i Aalborg eller andre af de større byer.

Mange af knoglerne lå spredt i gruber, grøfter og stolpehuller. Dette var ofte slagteaffald af kvæg, svin eller får/ged, men kunne også være knogler efter hunde, som der ses på billedet her.

Foto: Nordjyske Museer

Af museumsinspektør Lykke Olsen

En tysk cirkusfamilies kamp for at blive dansk

Foto fra Hobro Lokalhistoriske Arkiv.

Perioden i midten af 1800-tallet var hård mod lille Danmark, der efter to krige tabte hertugdømmerne Slesvig og Holsten til Preussen. I kølvandet på nederlaget i 1864 følte danskerne både frygt og bitterhed mod Tyskland, som Preussen og de tabte områder senere blev en del af.

Danmarks rolle som lillebror overfor storebroren i syd blev slået fast under 1. og 2. Verdenskrig, hvor Danmark igen blev den underlegne. I 1868 slog den omvandrende tyske musikanter Heinrich Miehe sig ned i Danmark og skabte Cirkus Miehe. Det blev med tiden et af de mest anerkendte cirkus i landet, men som tysk indvandrer i Danmark bevægede han sig i minefuldt farvand. Derfor gjorde han og senere datteren Dora Miehe gang på gang alt, hvad de kunne for at vise deres danske sindelag.

En flok omrejsende artister

Det lå ikke i kortene, at Miehe skulle være omrejsende musikanter og senere skabe et stort cirkus. Han var født i Langelshiem i Braunschweig i 1846 som søn af en arbejdsmand. Han var en af mange musikanter fra området, som mellem 1840'erne til 1880'erne sluttede sig til omrejsende musikkapeller. Allerede fra 1861 havde Miehe i perioder rejst rundt i Danmark med et musikkapel som musikanter, og senere spillede han i forskellige cirkus. Han slog sig dog først permanent ned i Danmark, da han i 1868 giftede sig med artisten Louise Schulz, der få uger før havde født deres første barn. To år senere tog ægteparret og Louise Schulz' bror, Carl Schulz, hul på livet som omrejsende musikanter og artister.

Mens Miehe sled for at skabe en levevej som kunstner på dansk jord, ulmede fjendskabet mellem Danmark og Preussen. Danmark havde tabt Slesvig-Holsten til Preussen i 1864, og mange danskere var angste for og vrede på nabolandet. Men det gik godt for Miehes omvandrende trup, den voksede støt og blev til et egentligt cirkus. Glansnumrene var hestedressur og linedans udført af Miehes døtre.

I 1898 var Cirkus Miehe vokset til 50 artister og 25 heste og var på det tidspunkt et af de førende provinscirkus i Danmark.

En cirkusdirektørs kamp for at blive dansk

Miehe glemte aldrig det anspændte dansk-tyske forhold. Cirkusdirektøren signalerede igen og igen til sit publikum, at han var

Heinrich Miehe som ung omvandrende artist og musikanter.

Foto fra Hobro Lokalhistoriske Arkiv.

danksindet. Hans første barn, Dora Miehe, fortalte som voksen i et interview, hvordan hendes far satte en tyk streg under sit danske sindelag under hendes cirkusdebut som treårig:

”Mit første Nummer bestod i at sidde oppe på Toppen af en skælvende Bam-buspind, som Far balancerede frit på sin Hage... og deroppefra skulde jeg sa raabe saa højt, som min Stemme kunde lyde: ”Leve Danmark! Det var typisk for min Fars Stil i Arbejdet. Han var meget nationalt sindet og danskfølende...”

Samme år som Dora Miehe debuterede i manegen, tabte Frankrig Alsace og Lorraine til Det Nordtyske Forbund, og danskernes frygt for og vrede mod de tyske områder fik ny næring. Heinrich Miehe kan meget vel have udviklet dette nummer netop på det tidspunkt og gav måske her Dora samme brændende ønske om at blive accepteret som dansker. Et ønske, der blev tydeligt, da hun senere overtog Cirkus Miehe.

”Gaardejer i Thy og Ejer af Rold Kro”

Heinrich Miehe købte i 1876 en gård i Ydby i Thy, som blev familiens base. Senere købte han Rold Kro og underskrev sine cirkusannoncer som ” Gaardejer i Thy og Ejer af Rold Kro”. Ingen skulle være tvivl om, at han havde slået rødder i den danske muld. Hvis nogen beskyldte ham for at være uhæderlig og uden tilknytning til Danmark, reagerede han kraftigt.

Isefjord Avis kaldte i 1887 hans omrejsende selskab for natmandsfolk – en vanærende betegnelse for omvandrende tiggere. Få dage senere korrigerede avisen sig selv efter en henvendelse, som Miehe sandsynligvis stod bag. De oplyste, at selskabet derimod var et cirkus, og at ejeren ”Miehe er en dansk Mand, der er Grundejer i Jylland...”

Miehes status som cirkusdirektør og dygtig gårdejer omtalte aviserne ofte, og det kan tyde på, at Miehe understregede det i mødet med pressen. Måske ræsonerede Miehe, at hvis man var gårdejer i Danmark, betragtede danskerne vedkommende som en af dem. Selvom Danmark var i gang med at forvandle sig til en industrination sidst i 1800-tallet, var landbrugserhvervet stadig meget vigtigt, og de fleste danskere boede på landet. Det betød også noget for cirkusdirektøren, at han officielt blev anerkendt som dansker. I 1880 ansøgte han om dansk indfødsret, men fik afslag. I 1893 prøvede han igen, og denne gang lykkedes det.

Dora Miehe som ung linedanser med en kvælerslange, som hun også havde om halsen under forestillinger.

Foto fra Hobro Lokalhistoriske Arkiv.

“Miehe, som har dansk Indfødsret, har ikke været udenfor Danmark med sin Cirkus.” skrev Køge Avis i 1894 i et interview med Miehe. Det er mest sandsynligt, at Miehe selv har fortalt det til journalisten, og at han dermed tillagde det betydning.

Næste generation på vej

Miehes kæmpede for at blive accepteret som dansker og for at skabe et stort og anerkendt cirkus i Danmark, og den kamp overtog datteren Dora Miehe. Det blev forventet, at Miehes børn betingelsesløst lagde deres liv i Cirkus Miehe. De blev trænet i artisteriets hårde disciplin helt fra barnsben, og Dora Miehe lagde al sit hjerteblod i familiens cirkus til den dag, hun faldt bevidstløs om og døde som 76-årig på en turné.

Datteren var allerede i 1890'erne et stort trækplaster i Cirkus Miehe med forskellige ridenumre og linedans. I 1902 flyttede Heinrich Miehe til Rold og brugte nu mest tid på at drive Rold Kro. Dora Miehe boede fortsat på gården i Ydby sammen med hendes mand Herman Pfänner samt moderen Louise Miehe. De blev nu de drivende kræfter bag Cirkus Miehe.

Heinrich Miehe engagerede sig dog stadig i Cirkus Miehe, og omkring 1912 opførte han en lille cirkusmanege ved Rold Kro til at træne cirkushestene om vinteren.

Han døde på sin kro i 1915, og det virker til, at han ved sin død var accepteret som dansker. Aviserne hyldede ham for at have skabt en af Danmarks førende cirkus og beskrev ham som en

Grand Cirkus Miehe omkring 1910, hvor det er på vej til at blive et stort cirkus. Dora Miehes daværende mand, Herman Pfänner, ses i midten med cigar og hendes mor, Louise Miehe, med lys hat til venstre for ham.

Foto fra Hobro Lokalhistoriske Arkiv.

afholdt gård- og kroejer. Kolding Folkeblad skrev de ord, som nok ville have varmet den gamle cirkusdirektørs hjerte mest:

”Miehe var i Aarenes Løb blevet fuldgod Jyde, og han var stolt af sin danske Indfødsret.”

Datteren Dora Miehe fortsætter den danske kamp

Efter farens død drev Dora Miehe og Herman Pfänner Cirkus Miehe videre, mens 1. Verdenskrig rasede i udlandet.

Nøjagtigt som faren arbejdede hun utrætteligt for at blive accepteret som dansker, og hun værnedes om sin fars indsats for samme mål. Det brugte hun dygtigt medierne til at iscenesætte – Dora Miehe havde medietække og talent for at bruge pressen til at skabe den fortælling, hun ønskede. Hun gav en lang række interviews i sin karriere, hvor hun bænkedes de bærende journalister i sin luksuriøse beboelsesvogn og fortalte sin livshistorie. Her tog billedet langsomt form.

Heinrich Miehe som soldat på dansk side?

Dora Miehe vendte igen og igen tilbage til nogle bestemte familiefortællinger. En af dem var hendes førømtalte debut i farens artistrup som treårig i 1871, hvor hun skulle råbe ”Leve Danmark” som kulmination på nummeret. Med den historie signalerede hun samtidig: Jeg fik det danske sindelag ind med modermælken.

En anden tilbagevendende historie tog direkte livtag med det betændte forhold mellem Danmark og Tyskland. Dora Miehe fortalte til pressen, at hendes far deltog i krigen i 1864 på dansk side. Han kunne i teorien godt have deltaget frivilligt i krigen på den danske side på trods af sine tyske rødder. Det er dog ikke særligt sandsynligt, og der findes ingen kilder på det. Omvendt kan det ikke bevises, at hendes fortælling ikke er korrekt.

Uanset om det var sandt eller ej, kan hendes omtale af historien nærmest kun tolkes som en måde for Miehe at vise familiens loyalitet overfor Danmark på. Det er også værd at bemærke, at Dora Miehe fortalte historien gentagende gange i 1930’erne og under 2. Verdenskrig. Det var igen blevet ømtåleligt at være tysk indvandret familie i Danmark.

Cirkusbygningen i København og tyskernes besættelse

Cirkus Miehe blev under Dora Miehe et af Danmarks store og mest anerkendte cirkus. Omkring 1930 bestod det af 72 medarbejdere og 55 dyr. I 1938 nåede Dora Miehe endnu en milepæl – og et mål, hun havde haft i mange år – da Cirkus Miehe for første gang indtog Cirkusbygningen i København. Højere kunne man ikke nå som cirkus i Danmark.

Cirkus Miehes højdepunkt, da de havde forestillinger i Cirkusbygningen i København i 1938. Det år fejrede de 70-års jubilæum, selvom Cirkus Miehe faktisk blev grundlagt i 1871 og ikke i 1868. Da Dora Miehe overtog Cirkus Miehe, ændrede hun grundlæggelsesåret til sit eget fødeår. Foto fra Hobro Lokallhistoriske Arkiv.

Allerede 10 år før i 1928 opnåede Dora Miehe det største personlige hædersbevis, da kongehusets hoffourer opsøgte Miehe og overrakte hende en broche fra kong Christian 10. Han havde overværet en forestilling, og smykket var et udtryk for "Kongens Beundring for en Kvindes noble og dygtige Forretningsførelse." Hun bar den fra den dag af i et dannebrogfarvet bånd, når hun stolt modtog publikums hyldest i manegen. Her var et fysisk bevis på anerkendelse fra et nationalt symbol, nemlig kongen selv, og det skulle publikum vide.

Tyskland besatte som bekendt Danmark i 1940, og mange følte en spirende vrede mod nabolandet. Dora Miehe understregede igen sin families loyalitet overfor Danmark: Et stort, flagrende dannebrog og et foto af cirkusdirektrisen og hendes daværende samlever Heinrich Kolzer prydede

Dora Miehe med sin elskede broche som hun fik af Christian 10. i 1928.

Foto fra Hobro Lokallhistoriske Arkiv.

forsiden af Cirkus Miehes sæsonprogram i 1940. Tydeligere kunne det ikke siges.

En cirkusdirektrices farvel og Cirkus Miehes død 1940-1945 var ikke nemme år for Cirkus Miehe. Krigens rasen i udlandet gjorde det svært at skaffe artister, der var mangel på jernbanevogne, og hestefoder var dyrt. Det største slag kom, da Miehes trækplaster, tre elefanter, døde af sygdom i 1940 og 1941.

Samtidig var den aldrende Dora Miehe nedslidt af årtiers hårdt arbejde. Hun faldt om under cirkusturnéen i 1945 og døde få dage senere. Aviserne flød over med hyldestord, og Aarhus Stiftstidende skrev:

”I byerne helt ned til Holstebro var der i Formiddag ikke en Buket at opdrive ved Gartnere.”

Hyldesten ville uden tvivl have glædet den gamle dame, og det vidner om, at det livslange arbejde med at vise Miehes danske sindelag havde båret frugt.

Hun havde året før indrettet et mausoleum for familien i en tidligere gravhøj ved slægtens gård i Thy. Hun blev stedt til hvile i højen, og det blev den sidste velplacerede brik i hendes fortælling om sig selv og Cirkus Miehe. Mon ikke at hun og hendes far faktisk følte sig som danskere?

Da Dora Miehe gik bort, forsvandt Cirkus Miehes medie-darling også. En autoritet og et fast holdepunkt, som i mere end 30 år havde udstukket retningen for det gamle cirkus. Det gav en vis stabilitet, at hendes dygtige samlever, Heinrich Kolzer, stadig stod i spidsen for Cirkus Miehe. Han var også født ind i cirkusverdenen og havde ledet Cirkus Miehe sammen med hende siden 1924.

Det ændrede dog ikke på, at Cirkus Miehes økonomi nu var skrøbelig, og da den erfarne Kolzer døde i 1955, slog problemerne ud i lys lue. Ifølge familien selv kørte det med underskud fra 1954 på grund af stigende konkurrence fra andre underholdningsformer og stigende udgifter til lønninger og transport. I 1958 gav familien Miehe op og lukkede det gamle cirkus. En epoke i dansk cirkus var ovre – men Dora Miehe ligger stadig i sit mausoleum og skuer ud over landskabet, og Heinrich Miehes imponerende gravsten knejser endnu på Rold Kirkegård.

Familien Miehes mausoleum indrettet af Dora Miehe i 1944 ved familiens gård i Ydby i Thy. Urnerne efter hende, Heinrich Kolzer og to af hendes børn står derinde, og den er tilgængelig for offentligheden.

Foto: Christian Morsing

Lukket paa grund af oprør

Frit Vendsyssel Fri for Københavneri

Af museumsinspektør Thor Bæch Pedersen

Afgangsfoto fra Frederikshavn Gymnasium 1976.

Øverst fra venstre, nr. 2: Jens Gaardbo

Nederst fra højre, nr. 2: Carsten Hildebrandt

Nederst fra højre, nr. 4: Per Jørgensen

Liggende nederst: Mogens Thomsen

Foto: Carsten Hildebrandt

Fire idealistiske unge mænd fra Frederikshavn gymnasium stiftede i 1975 en ny forening. Foreningen blev døbt Frit Vendsyssel og formålet var at løsrive landsdelen fra resten af landet. De fire gymnasieelever mente, at det skulle være slut med københavneriet - Vendelboerne kunne selv og ville selv.

Vist var det en spøg, men der lå også en vis alvor bag, da fire gymnasieelever fra den sproglige-samfundsfaglige gren på Frederikshavn Gymnasium 28. marts i 1975 stiftede protestbevægelsen på loftet over brugsen i Hørby i det centrale Vendsyssel. De ville løsrive landsdelen fra resten af Danmark. Baggrunden for protesten var alvorlig nok, når de fremhævede nogle af de udfordringer, der var ved at bo i det, der senere blev kendt som Udkantsdanmark, såsom nedprioriteret infrastruktur, manglende uddannelsessteder, fraværet af højtloønnede jobs. Listen var næsten lige så lang som afstanden til den hovedstad, som mange vendelboer følte, "fik det hele" – på vendelboernes bekostning. De sorte skyer trak sig sammen over Vendsyssel og kun en løsrivelse kunne ændre fremtidsudsigterne for de fire gymnasieelever og de mange andre vendelboer, som delte opfattelsen af, at landsdelen blev nedprioriteret til fordel for København.

Nordjylland – Hvad nu?

Men hvem var disse idealistiske unge mænd? De fire gymnasieelever, Jens Gaardbo, Frederikshavn, Mogens Thomsen, Hørby, Carsten Hildebrandt, Lendum og Per Jørgensen, Skagen, traf hinanden på Frederikshavn Gymnasium, hvor de i samfundsfagstimerne blev inspireret af lektor Arne Hansen til at udfordre normerne og stille spørgsmålstejn ved samfundsindretningen. Det fik de fire gymnasieelever til at tilmelde sig Sparekassen Nordjyllands idekonkurrence "Nordjylland – Hvad nu?" om Nordjyllands fremtid. Her stillede de fire gæve vendelboer op med det aparte forslag om løsrivelse. De vandt ikke konkurrencen, men den satiriske ide om et Frit Vendsyssel holdt fast.

De fire stiftere af Frit Vendsyssel dannede også et frihedskor, hvor de indfandt sig til sølvbryllupper og lignende. Uden særlige musikalske evner sang de her løs af lokalpatriotiske viser, hvor de som oftest kun kunne 1. vers.

Foto: Carsten Hildebrandt

Revolutionen i Hjørring, 1954.

Foto: Vendsyssel Historisk Arkiv

Revolutionen i Hjørring

Tanken om et Frit Vendsyssel var ikke helt ny. I 1954 blev der holdt en storstilet byfest i Hjørring efter, at byen havde fået prædikatet Danmarks kedeligste by. Rebelske hjørringborgere gjorde oprør mod "Københavnriet", og kaldte til kamp for oprettelse af et frit Vendsyssel. Om ideen til foreningen Frit Vendsyssel udsprang af revolutionen i Hjørring, som den blev kaldt, er uklart. Det er dog uomtvisteligt, at de fire gymnasieelever var påvirket af tidens stemning, der herskede i Vendsyssel om at man skulle kæmpe hårdere for tingene her, end andre steder i landet.

Københavnri eller halm i træskoene

De fire gymnasieelever gik grundigt til værks på løsrivelsesprojektet. Der blev udarbejdet et principprogram, lagt planer for styreform, og der blev tegnet et sort og hvidt flag, bestående af to trekanter, der repræsenterede Vendsyssel og Læsø.

Når man gransker i samtidens aviser og principprogrammet får man et indtryk af et ret morsomt idegrundlag. Vendsyssel adskiller sig både kulturelt, sprogligt og geografisk fra Danmark, så foreningen gav god mening, forklarede talsmand Jens Gaardbo

til Frederikshavns Avis i marts 1976 og tilføjede, at "I øjeblikket bliver vi jo på det nærmeste overset og samtidig overdænget med en masse københavneri. Derfor bør man ved løsrivelsen afkaste sig skadelige påvirkning af polyteknisk og litterært københavneri i sprog. Vi har jo vor gode dialekt, som bør fremelskes, og det samme gør sig gældende i kulturen, der bør præges af halm i træskoene".

I principprogrammet blev der tænkt store tanker om, hvordan den nye stat skulle klare sig økonomisk. Her var grundideen, at vendelboerne skulle beskæftige sig med landbrug og turisme. Vendelboerne skulle kunne brødføde sig selv, så opdyrkning af braklagte arealer var nemt. Turisterne skulle lokkes til med både pornoklubber og et nordjysk Las Vegas på Læsø, hvor svenske, norske og danske turister kunne læses for penge.

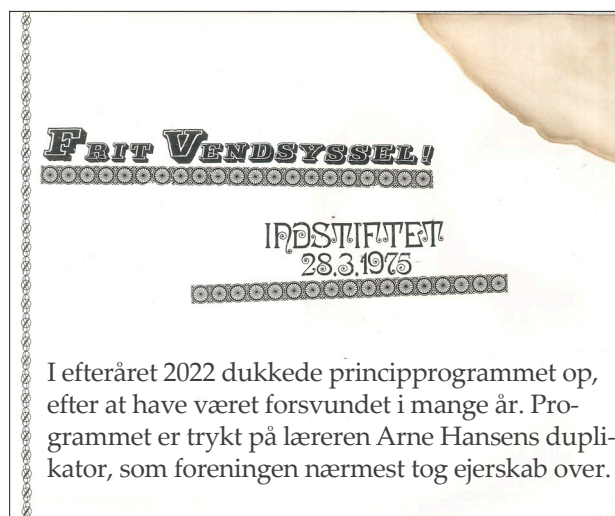
Af hensyn til befolkningens velbefindende og økonomien, måtte De Danske Spritfabrikker i Aalborg flyttes til Vendsyssel. "... hvis vi ikke vil se en snapseløs fremtid i møde, må vi erobre spritfabrikken i Ålborg, lægge dens skorstene ned og køre fabrikken gennem tunnelen til den vendsysselske muld." Det anså man i øvrigt ikke som utopi, da man jo tidligere havde flyttet Krudttårnet i Frederikshavn, argumenterede Gaardbo i Frederikshavns Avis 27. marts 1976. Når Spritfabrikkerne var flyttet til den nye stat Vendsyssel, så kunne der passende etableres en spritrute fra Hals til Danmark.

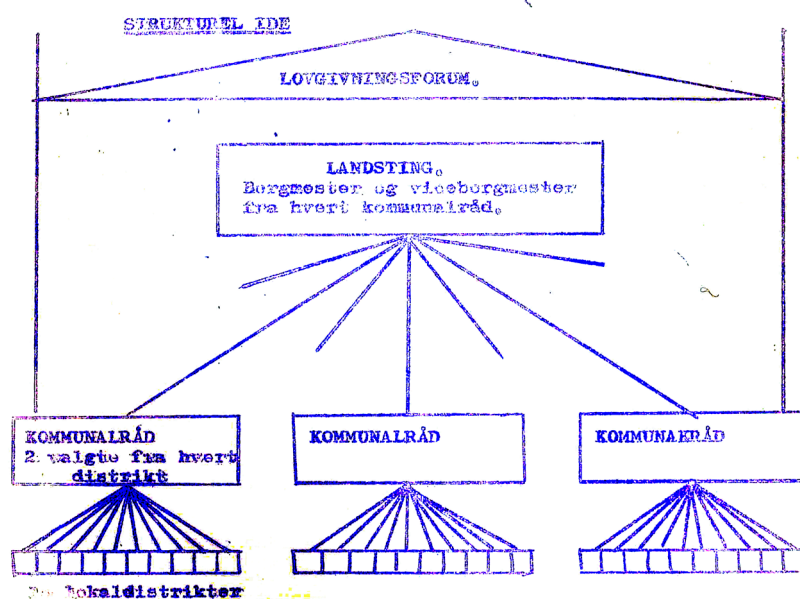
Jens Gaardbo holder det oprindelige flag for foreningen Frit Vendsyssel over hovedet. Trekkanterne symboliserer Vendsyssel og Læsø.

Demokratisk republik eller det rene oligarki

I Vendsyssel Tidende kunne man d. 8. juli 1975 læse om foreningens model for samfundsindretningen, som tilskyndede en meget lokalstyret kommune: "Den mindste administrative enhed i det frie Vendsyssel hedder et lokaldistrikt. Der er ti i hver kommune. Hvert lokaldistrikt vælger to medlemmer til kommunalbestyrelsen. Kommunalrådet vælger borgmester og viceborgmester. Samtlige borgmestre og viceborgmestre i det nordenfyjordske udgør "landstinget". Landstinget er en koordinerede regering. Den lovgivende myndighed ligger dels hos landstinget, dels hos kommunalrådene. Kommunalrådene får en langt større indflydelse end kommunalbestyrelserne i dag."

De hæderlige ambitioner om demokrati og lokalstyre løb tilsyneladende hurtigt ud i sandet. Allerede året efter kunne man læse i avisen, hvordan det endnu ikke lå fast om, det skulle være et kongerige eller en republik. Konklusionen var, at det egentligt var ligegyldigt, fordi i det øjeblik, hvor lederen foretog sig noget, som ikke faldt i vendelboernes smag, ville han eller hun blive væltet med det samme. *"Ikke noget med demokratiske og tidsspildende afstemninger. Den der betaler mest, bliver præsident evt. konge."*, forklarede Gaardbo til Frederikshavns Avis 27. marts 1976.

Strukturen i den nye stat er her afbilledet i principprogrammet, hvor kommunalrådene var sikret mere indflydelse end det var tilfældet i 1975, hvor foreningen blev lavet.

"De forrædere af Thy"

Spørgsmålet om den nye grænse mellem Vendsyssel og Danmark blev også drøftet. Der var flere hensyn at tage i grænsespørgsmålet. Bl.a. anførte Jens Gaardbo, at thyboerne og morsingboerne havde ladet vendelboerne i stikken under slaget ved Sankt Jørgensbjerg i 1441. Trods forræderiet ca. 535 år tidligere blev Thy og Mors indlemmet i planerne for den nye stat. Limfjorden skulle udgøre grænsen mod sydøst. Men så let var det dog alligevel ikke; Der opstod kortvarige diskussioner om, hvorvidt Aalborg skulle inviteres med i fællesskabet som en økonomisk motor i staten, *"Men så vil Randers og Hobro også hægtes på. Så mister vi sigtet med løsrivelsen – at bevare det monumentale vendsysselske særpræg og bortkaste københavnerkulturens falmede sproglomster og avantgardens biprodukter."*, argumenterede Jens Gaardboe i Vendsyssel Tidende

Kort over Frit Vendsyssel

Slaget ved Sct. Jørgens Bjerg

Omdigtet folkeviser Kaj Pries 2016

Musik: Kaj Pries 2016

D G A D G D A
De bøn - der sam - le - des på land bå - de o - ver mark og he - de. De
5 Em A7 D Bm D G A7 D
valg - te dem en hø - veds mand, Hen rik Ta - ge - sen han hed - de. Og
9 G D Bm A G D A7 D
sla - get stod her midt i vort land, de bøn - der, de kæm - ped' mod o - ver - mand.

De bønder samlede på land
både over mark og hede.
De valgte dem en høvedsmand
Henrik Tagesen han hedde.
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*

De drog fra Ålborgsund mod vest
frem ad trange hule veje.
Først deres høvedsmænd til hest.
De blev siden sat på stejle.
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*

Snart alle Agersbroen når,
så til Agersborg og byen.
De satte ild til kongens gård,
flammer stod så højt mod skyen.
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*

Ved Jørgens Bjerg og Holen stod
nu to drabelige kampe.
Hvor bønderne, trods deres mod,
faldt i smerte og i krampe.
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*

Men Tagesen med sværd og dolk
råbte arrigt op mod sky:
"Nu rømmer vel de morsingfolk,
og de krystere fra Thy."
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*

Først rømmede de morsingbo'er
siden folkene fra Thy.
Tilbage stod de vendelbo'er
ville kæmpe, ikke fly.
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*

Tilbage stod de vendelbo'er
kæmped' bravt med le og kniv.
De vendte vogne til en borg,
her de misted' deres liv.
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*
*Og slaget stod her midt i vort land,
de bønder de kæmped' mod overmand.*

*Gendigtning af den gamle folkeviser
Slaget ved Sct. Jørgens Bjerg.
Kaj Pries 2016.*

Nyfortolkning af folkevisen om slaget
ved Sankt Jørgensbjerg, indsunget af
Blegebrønne Protrækkerkor

Fortællingen om slaget ved
Sankt Jørgensbjerg stammer
fra en middelalderlig folkeviser,
hvor et uddrag gives her:

*"Først da rømmer de morsing'
og så de forrædere af Thy;
efter da stod de vendelboer,
de ville ikke fly.*

*Efter stod de vendelboer,
de ville ikke fly;
da bygged de dem en vognborg,
derfor lod de deres liv".*

Hør sangen

8. juli 1975. For at lette grænsekontrollen, foreslog man, at Limfjordsbroen skulle sprænges i luften og Limfjordstunnellen fyldes med beton.

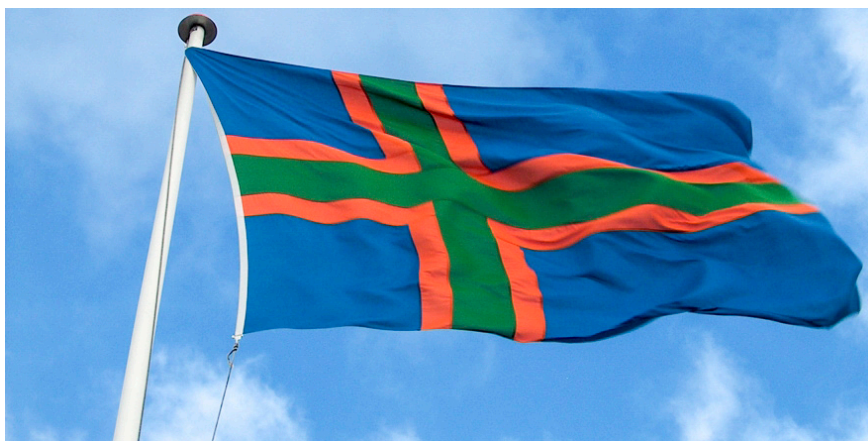
I Vendsyssel får man ikke noget forærende

Eksemplet fra slaget om Sankt Jørgensbjerg ved Fjerritslev fra 1441 var langt fra de eneste historiske referencer, der trukket ind i debatten. Særligt når der skulle argumenteres for, hvordan Vendelboerne ofte havde stået alene og underlegne overfor magthaverne, men dog alligevel havde taget kampen op og kæmpede sin sag. Der blev fx refereret til hvordan Knud den Hellige i 1086 blev jaget ud af Nordjylland, efter at have hævet skatterne.

Gennem de historiske referencer får vi et indtryk af, at de fire gymnasieelever bevidsthed om deres kulturelle ophav og historie. De havde - muligvis med rette - en ide om, at man i Vendsyssel aldrig får noget forærende, og at man i Vendsyssel har måtte kæmpe hårdere end andre steder for sine rettigheder og for ikke at blive overset som landsdel.

Hjørring, fjerhattenes by

I 1975 havde man endnu ikke lagt sig fast på, hvor den nye hovedstad skulle ligge. Gaardbo og den frederikshavnerdominerede organisation kunne dog slå fast, at der på ingen måde kunne blive Hjørring. Hjørring havde lagt navn til det tidligere amt, og blev hånligt omtalt som fjerhattenes by, fordi hjørringenserne tilsyneladende følte de sig hævet over resten af vendelboerne. Netop af den grund kunne Hjørring ikke blive hovedstad, mente man.

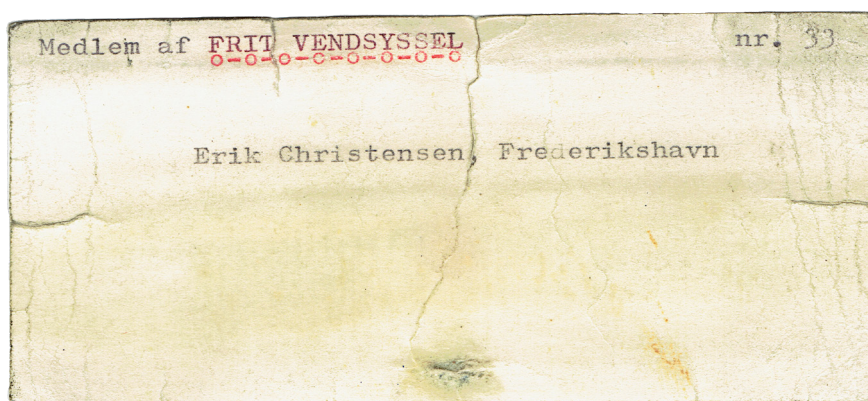
Flaget Vendelbrog tegnet af satirikeren Mogens Bohøj.

Kampen mellem Hjørring og Frederikshavn fortsatte. I 1976 havde en flok hjørringensere skabt røre omkring ideen om et frit Vendsyssel. Det kom bl.a. til udtryk da hjørringenseren og redaktøren af satirehæftet Bjæsken, Mogens Bohøj, tegnede et nyt flag for Vendsyssel, nemlig Vendelbrog. Frit Vendsyssels første flag fra Frede-

rikshavn blev hurtigt udkonkurreret af Vendelbrog og er i dag det et af de få overlevende fysiske levn med relation til protestbevægelsen. Flaget vajer stadig i vinden fra mange villahaver i Vendsyssel ved festlige lejligheder, lige som man også ser det brugt i lokale fodboldopgør. Flaget er blå med et grønt kors med gule kantstriber. Det blå symboliserer havet, det grønne frodig indland og det gule sol og strand.

Fra Hanstholm til Hokkaido

Inden Frit Vendsyssel løb ud i sandet sidst i 1970'erne, havde foreningen nået mere end 300 medlemskaber. Medlemmernes bopæl strakte sig fra Skagen til Gedser og fra Hanstholm til Hokkaido i Japan. Det var på overraskende vis lykkedes at hverve tre japanske turister til foreningen i forbindelse med gymnasieklassens studietur til København. Her var de fire stiftere kommet til at hoppe så meget i en elevator, at den gik i stå. Det betød, at de måtte tilbringe 1½ time sammen med nogle japanske turister, som delte samme skæbne i elevatoren. Selvom japanerne i første omgang var lidt fortørnede og skræmte over hopperiet, fandt de fælles fodslag, og det lykkedes at hverve japanerne til foreningen.

Når man meldte sig ind i Frit Vendsyssel, fik man udstedt et medlemskort. De første 100 medlemmers kort blev udstedt på kraftigt karton, hvorefter man gik over til blå medlemskort.

Foto: Erik Christensen

Udover at hverve japanske turister, gik foreningen også på rov hos andre etablerede politiske partier. Et af foreningens medlemmer kunne berette, at det var lykkedes at hverve til Frit Vendsyssel på et møde hos Centrum-Demokraterne i Frederikshavn. *"Endnu tre medlemmer har jeg hvervet til Frit Vendsyssel, de sidste to endda fra et møde hos Centrum-Demokraterne, der også gerne ville have haft dem"*. Den maskinskrevne note fra 1. juni 1976 afsluttedes med løftet om at forsøge at skaffe nogle velhavende sympatisører i New York, hvor afsenderen rejste til den følgende lørdag.

Selv i rigets hovedstad bemærkedes det, at der var noget i gærde i Vendsyssel. Under den førnævnte studietur i København var Frit-Vendsysselstifterne på rundvisning på Christiansborg. De havde medbragt en duplikator, som var lånt af deres lærer Arne

Hansen, til at fremstille og duplikere løsrivelsesbudskaber. De fire så deres snit til at forlade rundvisningen, og fandt hurtigt frem til folketings salen, der stod tom. Da de 179 folketingsmedlemmer efterfølgende mødtes i folketings salen, blev de mødt af budskabet om et Frit Vendsyssel, der var placeret i skuffen ved hver plads.

Frit Vendsyssel lever videre

Ideen om et Frit Vendsyssel er dukket op adskillige gange siden 1970'erne. I sensommeren 1990 blev Frit Vendsyssel atter stiftet. Efter en radioudsendelse på frederikshavnerkanalen kanal 1, hvor foreningen blev drøftet, stiftede piloten og urmageren, Egon Nielsen, igen foreningen. Denne gang virkede ambitionen en smule mere himmelstræbende. Egon Niels havde rejst rundt i Europa og bemærket de mange løsrivelsesbevægelser, der var i gang. *"Tendensen går i retningen af, at befolkningerne i lokalområderne rykker tættere sammen i det store Europa. Det gør de i en slags fælles bevidsthed om deres fælles oprindelse, fælles skikke, fælles dialekt – og simpelthen en slags fælles historisk erindring. (...) Vi er nok europæere og danskere, men vi er mest vendelboer."* Berettede Egon Nielsen til Frederikshavns Avis.

Egon Nielsens forslag om at lade Frit Vendsyssel genopstå i nye rammer vakte straks debat i aviserne. Bl.a. blev der bragt indlæg med forslag om musikeren Niels Hausgaard som præsident i det frie Vendsyssel. Her argumenterede man for, at når man i USA kunne have den "afdankede" skuespiller Ronald Reagan som præsident, så ville det være passende med spillevende musiker som Niels Hausgaard, som præsident i Vendsyssel.

Den gamle rivalisering mellem Hjørring og Frederikshavn blev igen vakt til live. Ophavsmanden til Vendelbrog, Mogens Bohøj, bød straks ind med et forslag om at Vendsyssel kunne løsrive sig i 1993, da det ville passe fint Hjørrings 750 års byjubelæum – og Hjørring skulle naturligvis i samme anledning udråbes til hovedstad.

31. august 1994 kunne man læse en et spydigt avisindlæg i Aalborg Stiftstidende om, hvordan man i stigende grad kunne se biler på vejene med kendingsbogstavet J for Jylland og V for Vendsyssel. Skribenten var desuden blevet provokeret af, hvordan man i Vendsyssel flittigt flagede med Vendelbrog under parolen om et Frit Vendsyssel eller om et Vendsyssel til Ejderen.

To år senere dukkede Frit Vendsyssel op i medierne igen. Denne gang med Vendelboen Kirsten Jacobsen i front. Hun var netop blevet valgt til præsident på generalforsamlingen i Hirtshals, mens Kirsten Hüttemeier blev udpeget som minister for de ældre – så var de sikret en ordentlig kost.

Vendelboen Kirsten Jacobsen sætter ord på løsrivelsesprojektet.

TV2 Nord, 1996

Kæmpes der stadig for løsrivelse?

I disse år spøger den næsten 50 år gamle forenings ideer om løsrivelse stadig i nogle vendelboers bevidsthed, og det dukker særligt op, når der er kriser og udfordringer, som "truer" landsdelen, som fx Covid-19-nedlukningen af en række nordjyske kommuner i slutningen af 2020. Det er nok de færreste, som tolker løsrivelsesideen som værende andet end en spøg, men det er alligevel et forsøg på at forholde sig til landsdelens udfordringer som udkant og særligt i forholdet til hovedstaden og magthaverne i København. Selvom truslen om løsrivelse kan virke tåbelig, når man er udfordret på tab af arbejdspladser og lavere indtægter, så er det en trodsig måde at signalere til omverden, at vendelboerne kæmper for det, de tror på og at de ikke lader sig tryne.

Nytorv

Fra strand til bycentrum

Af arkæolog og museumsinspektør Christian Vrængmose Jensen

Nytorv er i dag en del af Aalborgs bycentrum. Sådan var det dog ikke i den ældre halvdel af byens historie. I byens første mere end 500 år, i vikingetiden og op mod middelalderens slutning omkring 1536, var området snarere et ubebygget strandområde, der lå ved Limfjorden umiddelbart nord for byen.

Fra april 2020 og frem til oktober 2021 har museets arkæologer fulgt med i en omfattende renovering af Nytorv og dele af de tilstødende gader Østerågade og Braskensgade. De arkæologiske undersøgelser afslørede ny viden om Aalborgs bybefæstning og om hvordan området med Nytorv i det hele taget blev omdannet fra strand til by.

De ældste fund

På middelalderens gamle strandoverflade, der i dag ligger omtrent 2 meter under det nuværende Nytorv, er der ved undersøgelsen fundet enkelte genstande, der altså er mistet eller bortkastet, før stranden blev inddraget i byen. Et af fundene er en fin og spinkel spore, der må have tilhørt en ridder i 1100-1200-tallet. Den er støbt i en kobberlegering. Sporen er knækket i den ene remholder, hvilket måske er årsagen til, at den er vredet ud af form og smidt væk.

Et andet fund fra den gamle strand er en ørering, eller rettere halvdel af en sådan. Oprindeligt har den været en halvmåneformet plade, hvoraf der nu er fundet den ene halvdel. Den er støbt i en formodet blanding af tin/bly og ornamenteret med en siddende fugl, skraverede trekanter og bånd samt en trebladet blomst.

Arealet på og ved Nytorv i Aalborg hvor museet i 2020-2021 har fulgt med i gravearbejde i forbindelse med en omfattende renovering af kloakker mm.

Spore af en kobberlegering fundet på den gamle strandoverflade under Nytorv. Stammer fra 1100-1200-tallet.

Foto: Nordjyske Museer

Øreringen må have været båret af en kvinde i den aldeles ældste del af middelalderen. Mens den er den eneste kendte ørering fra Aalborgs middelalder, er der fundet næsten identiske øreringe i det nuværende Holland. Her kunne de dateres til ca. 1050-1100 e.Kr., hvilket er en alder, der også må gælde vores fund.

Endeligt skal der nævnes et meget fint spænde, der ligeledes er af bly/tin. Det er udformet som et ungt aristokratisk par, der både står på og løfter en liljelignende blomst. Mandspersonens mave har en rektangulær gennembrydning, der har holdt en torn til fastgørelse af spændet, måske i klædedragtens halsåbning. Det stammer formodentlig fra tiden omkring 1300 e.Kr.

Byens befæstning i middelalderen

Fra arkæologiske undersøgelser andre steder i Aalborg, vides det at byen i den senere del af middelalderen i 1300-1400-tallet var omgivet af en befæstning med vold og voldgrav. Fra skriftlige kilder ved vi desuden, at den også har haft "planker", der må forstås som en form for palisade. En sådan bybefæstning er en kompliceret sag, der naturligvis kun kan undersøges i små bidder i løbet af mange års arkæologi. Store dele af dens forløb er dog kendt, ligesom der også vides meget om dens konstruktion og form. Fra befæstningens forløb ved Bispensgade er der tidligere udgravet to pæle, som stammer fra træer, der er fældet i vinterhalvåret 1292-93 og 1317-18 e.Kr. Disse dateringer, der er opnået ved årringsdateringer, er fortsat de mest præcise, der kan knyttes til bybefæstningen.

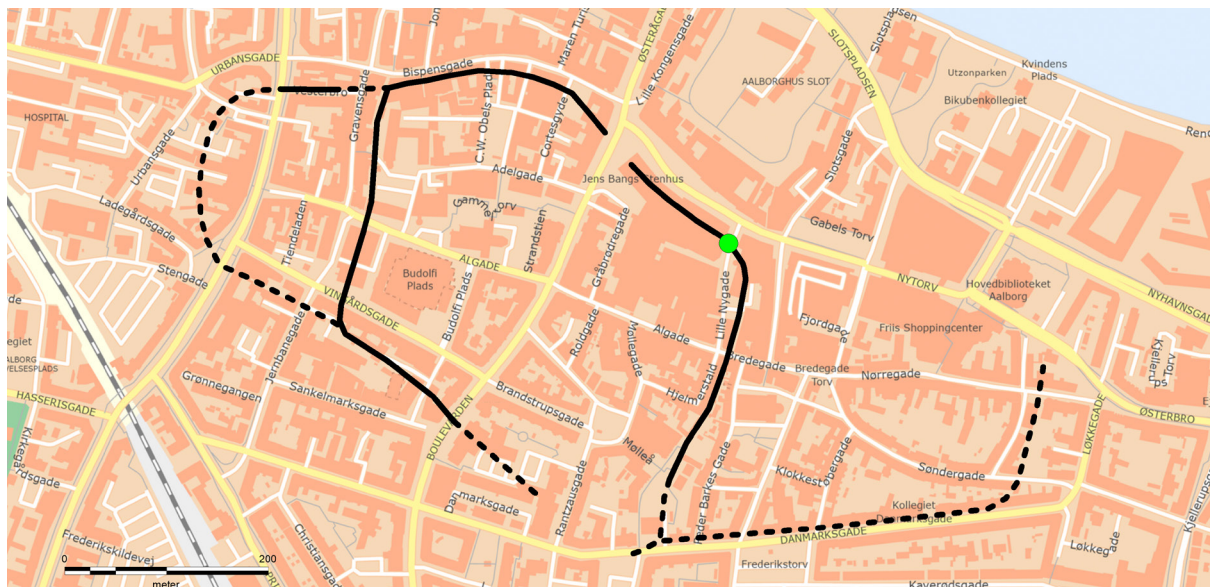
Ørering af tin/bly fra ca. 1050-1100. Fund fra Nytorv.

Foto: Nordjyske Museer

Spænde af tin/bly fra omkring 1300. (Forsidefoto). Fundet på den gamle strandoverflade under Nytorv.

Foto: Nordjyske Museer

Det omtrentlige forløb af Aalborgs middelalderlige bybefæstning, som den kendes i dag. Stiplede forløb er mest usikre. Ved den grønne prik blev der i 2021 fundet rester af voldgraven og en plankespærring til en vandmølle (Braskensgade).

Voldgrav i Braskensgade

I Braskensgade, hvor denne møder Nytorv, blev der igen fundet spor efter byens befæstning, hvilket er første gang for dens nordøstlige del. Der er her tale om en voldgrav, der har været mindst 12-14 meter bred. Med fundet det kan fastslås, at byens voldgrav har ligget umiddelbart syd for det nuværende Nytorv og således under stormagasinet Sallings nordlige del. Voldgraven har fulgt samme retning som det nuværende Nytorv, indtil den ved mødet med den nuværende Braskensgade har slået et sving mod syd. Herfra har den fortsat sit forløb i det, der senere blev til Peder Barkes Å. I vestlig retning må voldgraven have mødt Østerå ved den nuværende Østerågade, hvorefter den på den anden side fortsatte mod vest under den sydlige husrække langs Bispensgade. Fundene fra voldgraven i Braskensgade viser, at den i hvert fald er ældre end ca. 1365 på dette sted, men hvor meget vides ikke.

Et stort ”tørvearbejde”

Voldgraven har kun haft en dybde på op mod 1,2 meter. Størstedelen af dybden blev opnået ved at lave en slags dæmning eller dige af opstablede græstørv langs voldgravens rande, hvilket ses tydeligst ud mod Limfjordssiden. Til tørveopstablingerne var der indledningsvist gravet op til 1 meter dybe render ned i den gamle strandflade. Anlæggelsen af voldgraven har således ikke alene været et stort gravearbejde, men måske i endnu højere grad et meget omfattende arbejde med stabling af tørv – tørv, der først måtte graves et sted uden for byen og derefter transporteres til byggepladsen. De opstablede tørv er også set lidt sydligere i voldgraven, da der i 1984 gravedes ved Algade ved Hjelmerstald. Tørvene må have givet voldgraven stabile sider i det ellers løse strandsand.

Snit gennem voldgravens nordlige rand set fra vest i Braskensgade. De nederste lag af mørke og lyse striber er opstablede tørv, der har udgjort voldgravens side ud mod Limfjorden mod nord. Pælen ved landmålerstokken står nede i voldgraven.

Foto: Nordjyske Museer

En vandmølle ved voldgraven?

På tværs af voldgraven stod en række af kraftige egeplanker og enkelte bøgeplanker, der må have fungeret som slags spærring. Spærringen var relativ lav, kun omtrent en meter høj fra voldgravens bund. Langs plankerne stod tre kraftige pæle, der må have båret et vandret stykke tømmer, som har afsluttet spærringen i toppen. Plankerne har stået op mod østsiden af det vandrette tømmer og har således skullet modtage tryk fra østsiden – altså fra den del af voldgraven, der senere blev til Peder Barkes Å.

Foto: Nordjyske Museer

I voldgravsfyldet over plankerne blev der fundet en trægenstand, der har fungeret som en holder til et padleblad/skovlblad i et vandmøllehjul. Det tyder altså på, at spærringen har været et stemmeværk til en vandmølle, der altså blev etableret ca. 1365. Vi ved ikke hvor længe møllen eksisterede, men ved middelalderens slutning ca. 1536 var stemmeværket begravet i voldgravens mudder, og på dette tidspunkt må møllen for længst være borte. Langt senere, i 1651, har man dog fortsat regnet stedet for et egnet møllested. Her fik borgmesteren Christen van Ginchel nemlig tilladelse til opførelse af en vandmølle ved voldgraven, der nu var blevet til Peder Barkes Å.

Holder til et padleblad fra et vandmøllehjul. Den er lavet af egetræ og blev fundet i voldgraven lige over plankespærringen. Foto Nordjyske Museer

Årringsdateringer af plankerne har vist, at spærringen er lavet i Valdemar Atterdags tid omkring 1365 e.Kr. og at voldgraven således allerede fandtes på dette tidspunkt.

Hustømmer fra 1200-tallet

Nogle af plankerne i spærringen i voldgraven er særligt interessante, da de er genbrugte planker fra en bygning. Det er kraftige

egeplanker, der formentlig stammer fra et hus i en såkaldt bulkonstruktion med vandrette planker i væggene. De er formentlig fra 1200-tallet eller første halvdel af 1300-tallet og et af byens største fund af regulært bygningstømmer fra middelalderen. Sådanne tømmerkrævende huse med vægge af egeplanker synes at forsvinde fra byen i løbet af senmiddelalderen i 1300-1400-tallet.

Plankerne fra spærringen i voldgraven efter optagning. Otte af plankerne er genbrug af ældre bygningstømmer.

Foto: Nordjyske Museer

Landindvinding

Efter Grevens Fejde i 1534 beordrede Christian den 3. byens forsvarsværker nedbrudt. Herefter bredte byen sig mod nord over voldgraven og de lave strandarealer. Nord for Bispensgade blev det særligt med store købmandsgårde mens det eksisterende Aalborghus Slot fra ca. 1535-55 kom til at dominere området nord for Nytorv. Langs Østerå, der løb ud i Limfjorden mellem Bispensgade og slottet, var bebyggelsen dog allerede begyndt en anelse tidligere.

Undersøgelsen på Nytorv har givet et godt indblik i denne landindvinding af de tidligere strandflader. Det er sket ved et omfattende opfyldningsarbejde, der fra næsten havniveau har hævet terrænet

Det vestligste af de fundne opfyldningsbolværker under Nytorv. Set fra vest.

Foto: Nordjyske Museer

op til de nuværende godt 2 meter over havet. Til opfyldningerne blev der lavet "opfyldningsbolværker" af nedrammede pæle og alskens vandret tømmer, der var anbragt mod pælene. Mellem bolværkerne blev der påført jord og affald i store mængder. Bolværkerne fandtes især i den vestlige ende af Nytorv.

Årringsdateringer viser at opfyldningsarbejdet i denne del er påbegyndt i 1400-tallets anden halvdel og fortsat ind i de tidlige årtier af 1500-tallet. Møntfundene fra opfyldningerne fortæller det samme med mange fund fra 1400-tallet og de første tre årtier af 1500-tallet.

De fundne bolværker strækker sig vinkelret ud fra kysten, i nordlig retning. Længere mod nord og uden for vores nuværende undersøgelse, må der formodes at have været bolværker, der afsluttede grundene langs Limfjordskysten. De skriftlige kilder fra 1500-tallet omtaler, at private borgere selv har opfyldt grunde på stranden i byens vestligere del ved Vesterå. Også ved Nytorv må vi regne med, at der er tale om sådanne private initiativer.

Ulovlige huse

I Nytorvs vestlige del og nærmest oveni opfyldningsbolværkerne blev der fundet rester af huse. Det drejer sig især om rester af ler- og teglgulve, foruden syldsten, der har ligget under træbyggede vægge.

Anderledes end de tidligere omtalte og ældre huse med plankevægge må disse yngre huse nok snarest have været bindingsværk med lerklinede eller teglmurede vægge. I de smalle udgravningsgrøfter er det svært at få et sikkert indtryk af husenes størrelse og antal. Der synes dog at være tale om rester af mindst fire huse, der i øvrigt helt er orienteret som de lidt ældre opfyldningsbolværker. Ved husene blev der fundet blyprosper fra blyindfattede ruder og stumper af middelalderens såkaldte munke-nonne tagsten. Der fandtes også fragmenter af fine, grønglaserede og reliefprydede

Rester af tegl- og pikstengulve fra 1500-tals-huse på Nytorv. Moderne rør fra 1900-tallet gennemskærer resterne.

Foto: Nordjyske Museer

kakkelovnskakler, der var højeste mode i 1500-tallet. Med opfyldslagernes store mængder tilført affald er det dog usikkert, om alle fundene stammer fra selve husene på Nytorv.

De fundne husrester dukker op i opfyldslagene for så igen at forsvinde og blive begravet i mere opfyldningsjord. Da Nytorv endelig anlægges i 1604, var husene altså allerede borte og resterne begravet i opfyldningsjord. Det er altså ikke torvets anlæggelse, der er skyld i husenes forsvinden.

Velbevaret bindingsværkstømmer fundet under den vestlige del af Nytorv. Tømmeret kan have indgået i huse, der kortvarigt har stået fra engang efter ca. 1535 til ca. 1572.

Foto: Nordjyske Museer

Grønglaseret kakkel fra en kachelovn. Motivet forestiller den tohovedede, romerske gud Janus, der er omgivet af et par fabelvæsner. Kaklen er sandsynligvis fremstillet i Aalborg i et pottemagerværksted i Pederstræde.

Foto: Nordjyske Museer

Forklaringen kan være, at der simpelthen er tale om huse, der er opført på ulovlig vis – eller i hvert fald mod kongens ønske. I forbindelse med kongens byggeri af slottet lige nord for Nytorv blev byen beordret at nedrive de huse, der lå øst for Østerå. Og senere i 1572 var den gal igen. Her indberettede lensmanden på slottet til kongen, at en del borgere byggede på og brugte den jord, som lå syd for slotsgraven mellem denne og byen – en jord som retteligt tilhørte kongen. Kongen har altså søgt at holde et frit areal omkring slottet, mens byens borgere forsøgte at bebygge de attraktive grunde ud mod Limfjorden og Østerå.

Undersøgelserne viser som antydnet, at borgernes uønskede bebyggelse sikkert er påbegyndt efter opfyldningen allerede i 1400-tallets anden halvdel – i det mindste hvad angår husene, der lå nærmest Østerå. Desuden må vi regne med, at i hvert fald klagen i 1572 reelt førte til en nedrivning af borgernes huse.

Nytorv anlægges

I 1604 anlagdes Nytorv ved at man "lagde sten på en gade syd for slotsgraven, øst for åen, som det nye torv skal være". Det nye torv skulle ses i forhold til det gamle middelalderlige torv, Gammel-torv, der lå og ligger ved det gamle rådhus nordøst for Budolfi Kirke. Den arkæologiske historie slutter dog allerede med 1500-tallet og således før torvets anlæggelse. Der blev nemlig ikke fundet spor efter Nytorvs anlæggelse og dets gamle stenbelæggninger. De må være bortgravet i forbindelse med moderne belæggninger i nyere tid – før den moderne arkæologi.

KRISTINE NIELSENS-KONDITORI
GRUNDLAGT AAR 1916 BYGGEDE
DETTE HUS 1930 31
OG HENFLYTTET HERTIL OKTOBER
1931.

”Vi mødes på Kristine”

Af museumsinspektør Inger Bladt

”Vi mødes på Kristine” – sådan hilste aalborgensere ofte hinanden i de over 50 år, hvor man kunne forsyne sig med kaffe, kager og konfekt på Konditori Kristine på hjørnet af Vingårdsgade og Vesterbro. I dag ligger der en italiensk restaurant på adressen, men engang var det byens mest kendte og populære konditori, og de fleste ældre aalborgensere husker stadig stedet.

Kristine Nielsen – en dygtig bager

Konditori Kristine var opkaldt efter den dygtige Kristine Nielsen (1894-1991). Hun var datter af en daglejer med mange børn, og som stor pige vogtede hun køer hos landmænd i Vester Hassing. Dengang drømte hun ikke om, at hun engang ville drive et af Danmarks største konditorier og levere kransekage og chokolade til mange lande i verden.

Livet på landet varede ikke ved. Kristine var dygtig til at bage, og som ung pige fik hun arbejde i et bageri i Aalborg. Hun sparede en del af sin løn op, og allerede som 22-årig overtog hun et hjemmebageri i Jernbanegade 22. Det var i 1916.

Hun medbragte en opskrift på kanelkranse af en helt særlig kvalitet – en opskrift, der var hendes største aktiv, og som efterhånden blev hendes signaturvare. Elever fra den nærliggende Katedralskole og Teknisk Skole var flittige købere af Kristines kanelkranse, men også byens mere modne borgere fandt hurtigt hendes bagerbutik. Hun har senere forklaret sin succes med, at hun brugte sødmælk, smør og masser af knofedt i sit bagværk.

Funkiskonditoriet på Vesterbro

I 1926 giftede Kristine Nielsen sig med sin – som hun selv udtrykte det – eneste konkurrent, konditor Axel Bøg Andersen (1895-1986). De valgte at flytte bagerforretningen til nye lokaler i Jens Bangsgade 7-9, hvor den også blev udvidet med en lille café – stadig under navnet ”Kristine Nielsen”. I løbet af kort tid var omsætningen fordoblet. Faktisk var den så populær, at de allerede fire år senere kunne investere stort i en helt ny bygning på den nye gade Vesterbro, der blev etableret gennem Aalborg i starten af 1930’erne.

Ægteparret købte grunden Vesterbro 46, og et nyt hus blev tegnet af arkitekt Carlo Odgaard som en femetagers ejendom. Det var et imponerede byggeri i tidens funkisstil. Der var konditori i stuen, og på de øvrige etager indrettet man café og senere også selskabslokaler. Under taget var der 30 værelser til nogle af de ansatte.

Forsidefoto.
Butikken var ligesom konditoriet indrettet i topmoderne funkisstil med krom og glas. Butikspersonalet er klædt i Kristines uniform – sort kjole, hvid kappe, krave og forklæde. Foto fra 1932

Fotograf ukendt.
Nordjyske Museer

Bagerpose fra Kristine Niensens første forretning, ”Hjemmebageriet” i Jernbanegade.

Foto: Nordjyske Museer

I de første år boede Kristine og Axel Bøg Andersen selv på 3. sal, inden de i 1935 flyttede ud i en villa på Rømersvej 3 med deres to børn, Bent Ole og Else Kristine.

Det nye Konditori Kristine blev indrettet efter sidste mode af arkitekt Ernst Kühn, der også havde indrettet den kendte restaurant Wivex i Tivoli og d'Angleterre i København.

Et wienermøblement med fletværk blev importeret direkte fra Østrig. Kühn tegnede duge og servietter med et indvævet K for

Kristine, som blev specialvævet i Belgien. Typisk var det, at da caféen manglede en kaffemaskine, så bestilte man en meget dyr og moderne maskine fra det engelske firma Still – for kun det bedste var godt nok.

Også butikken var indrettet i helt moderne stil med montere i krom og glas. Da forretningen åbnede 16. oktober 1931, som den første butik på Vesterbro, blev det karakteriseret som landets mest moderne konditori.

Konditori Kristine åbnede på Vesterbro 46 i oktober 1931 som den første forretning på den nye gade. I stuen var butik, på 1. sal café og på 2. sal selskabslokaler.

Fotograf ukendt.
Nordjyske Museer.

En gruppe medarbejdere ved en festlig anledning i konditoriets café. Kristine Bøg Andersen sidder som nr. 3 fra venstre, Axel Bøg Andersen står med ryggen mod væggen.

Foto: Westend.

Fire tons marcipan om året

Da Kristine Nielsen startede "Hjemmebageriet" i 1916, havde hun kun en enkelt medhjælper, men efterhånden som forretningen voksede, blev der flere og flere.

Butikken efter ombygning i 1954. Fotograf ukendt. Nordjyske Museer

”

Kristines Konditori er endnu elegantere end de smaa Luksuskafeer langs Kurfürstendam i Berlin og her kan man se Studiner spise Greta Garbo Kager som Supplement til Hollywoodkuren.

(Anmeldelse i Politiken 1933).

KONDITORI

KRISTINE

Køkkenpersonalet i 1932, kort efter åbningen. Nordjyske Museer

Konditori Kristine leverede kager til et utal af anledninger. Her er det modeller af cementovne til Aalborg Portland. Fotograf ukendt. Nordjyske Museer

Med tiden skiftede fokus også fra traditionelt bagværk til konditorkager, og i forretningen på Vesterbro beskæftigede man sig også med konfekt og chokoladefremstilling – og det var populært. Det var ikke kun til jul, fastelavn og påske og om søndagen, at der var travlt, også på almindelige dage var der travlhed at spore. I 1950'erne kom der dagligt omkring 1000 kunder i butikken.

Konditoriets store popularitet afspejlede sig også i de enorme mængder af råvarer, som der blev brugt – som eksempel blev der i 1955 brugt mere end fire tons marcipan, over 10 tons chokolade, 365.000 æg, og der blev købt smør for 175.000 kr.

Kagerne, konfekten og chokoladen var så populært, at det blev solgt over hele landet. Der var også mange udenlandske kunder, og der blev sendt titusinder af pakker til udlandet. Især chokoladen var en stor eksportartikel. Konditori Kristine var internationalt kendt, bl.a. fordi man deltog i alle de store konditorudstillinger i London, Wien, Düsseldorf, Tokyo og hentede mange udmærkelser med hjem.

I konditoriet på Vesterbro var der i perioden fra 1931 til 1974 i gennemsnit omkring 100 ansatte i form af bude, servitricer, konditorer og køkkenpersonale. Ved åbningen i 1931 fik konditorsvendene 60 kr. om ugen, og "damerne" fik 60 kr. om måneden plus kost og logi og fri uniform. De unge piger boede på loftsetagen, og mellem 40 og 50 af de ansatte var på fuld kost.

Der var desuden stor interesse for at blive udlært som konditor på Kristine, hvor man virkelig kunne lære meget. Også mange udenlandske konditorer arbejdede på Kristine i en periode for at lære at lave danske flødekager og kransekager, som man ikke kendte til i udlandet.

"Vi mødes på Kristine"

At Konditori Kristine var et populært mødested, kan man se af besøgstallene. I sin storhedstid havde caféen på 1. sal omkring en kvart million gæster om året.

For 100 år siden var byens restaurationsliv forbeholdt mænd – kvinder kom kun i selskab med mænd. Men som kvinde kunne man dog godt komme alene på et konditori.

Allerede i 1930'erne blev Konditori Kristine det sted, hvor kvinder afsluttede en indkøbstur. Stedet blev også populært som mødested før og efter en biograftur, hvor publikum lod sig betjene af de sortklædte serveringsdamer med hvidt forklæde og hvid kravebesætning.

Beliggenheden var et stort plus. Axel Bøg Andersen fortæller i et interview fra 1976, at det var som at få en appelsin i sin turban, da Aalborgs rutebilstation blev flyttet til området ved Gåsepigen lige overfor konditoriet, for *"alle landmændene kom ind med rutebilen, de skulle over til Kristine og have en kop kaffe, og så var de ude på indkøb,*

Kristine og Axel Bøg Andersen med børnene Bent Ole og Else Kristine ved en festlig anledning i Restaurant Kilden – måske 40-års jubilæet i 1956. Ukendt fotograf. Nordjyske Museer.

og så kom de der ved haløfretiden, og så skulle de ned i butikken og have en smørkrans med hjem, blødt brød og hvad de nu kaldte det."

Flødeskumsfronten

Konditori Kristine var også uhyre populær hos tyske soldater under besættelsen.

Drengene fra den kendte modstandsgruppe Churchill-Klubben har berettet, hvordan de flere gange var inde i Konditori Kristines garderobe for at hente våben, som tyske officerer havde ladet ligge i frakkelommerne.

Kristine havde en del udenlandske blade til gæsternes afbenyttelse, og de tyske officerer var især interesserede i de engelske blade. Axel Bøg Andersen blev i den forbindelse indkaldt til møde på den tyske kommandantur om hvorfor han havde blade, der ikke var tyskvenlige. Han svarede at da han havde købt bladene i den danske boghandel Politikens Hjørne på Rådhuspladsen i København, måtte han jo regne med at de var tilladte. Mødet fik ikke yderligere følger.

Populariteten hos tyskerne førte til, at konditoriet og Kristine Nielsen blandt nogle fik ry for at være tyskervenlige, og man oplevede i den forbindelse smadrede butiksruder og at blive kaldt landsforrædere. I 1945 kort efter befrielsen blev konditoriet sågar udsat for et bombeangreb, som menes at være relateret til begivenhederne under besættelsen.

I dagene efter befrielsen blev konditor Axel Bøg Andersen anholdt for værnemageri, men sigtelsen blev efterfølgende droppet, og han blev aldrig dømt.

Et fysisk minde fra besættelsen blev indleveret til Nordjyske Museer i 2021 af en snedker, der havde været med til at renovere bygningen, da konditoriet lukkede i 1982. Bag et panel havde han fundet en æske tændstikker fra Kristine og en pakke tyske soldatercigaretter af mærket "Eckstein-Halpaus Dresden A-16", der var faldet derned. Soldaten havde sikkert ærgret sig – for der var fire ud af seks cigaretter tilbage i pakken.

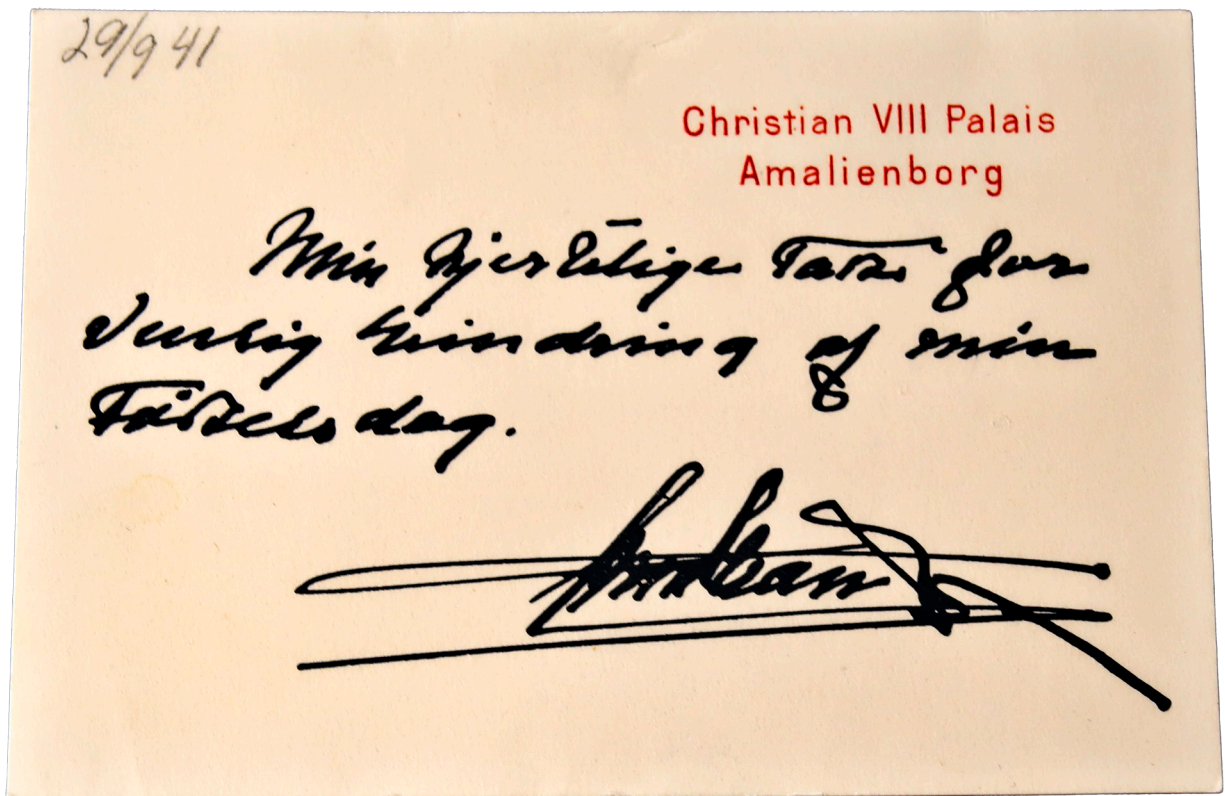
Fine kunder

Konditori Kristine var ikke blot velbesøgt, det blev også regnet blandt Danmarks fineste konditorier – det var i hvert fald Aalborgs fineste. Når kong Christian 10. og dronning Alexandrine var på ferie på Klitgården i Skagen i 1930'erne og 1940'erne, fik

Tyske soldater besøgte flittigt konditoriet under besættelsen 1940-45.

Foto: Nordjyske Museer

Takkekort fra kong Christian 10 til Konditori Kristine for en tilsendt gave til hans fødselsdag. Dateret 29/9-41.

Foto: Nordjyske Museer

de altid leveret chokolade og andre konditorvarer fra Konditori Kristine. På samme måde kunne de være sikre på at få en chokoladehilsen, når de havde fødselsdag.

I oktober 1951 kunne man sågar i flere aviser læse, at dronning Alexandrine havde været på besøg i konditoriet for personligt at ønske tillykke med 35-årsjubilæet og sige tak for alle de æsker konfekt og kransekager, som Kristine havde sendt til kongeparret ved festlige lejligheder. Hun roste både konfekten og de smukke æsker, som den altid var emballeret i.

Lukningen

Succesen fortsatte op gennem 1960'erne, men i juni 1971 videresolgte Kristine og Axel Bøg Andersen familievirksomheden Konditori Kristine A/S. I et par år havde det skiftende ejere og gik i 1974 konkurs. Et par tidligere medarbejdere købte Konditori Kristine og førte det videre, dog uden café, indtil det måtte lukke for bestandig i 1982.

Mange aalborgensere begræd tabet af Konditori Kristine, da det lukkede.

Det var en tendens i hele Danmark, at det var svært at få de gamle håndværkskonditorier til at løbe rundt i en tid, hvor varehusenes selvbetjeningscafeterier kunne lokke med meget lavere priser.

Lukningen blev markeret på Aalborg Historiske Museum i efterårsferien 1982. Her viste man udstillingen "Konditorkunst" med to arbejdende, pensionerede konditorer, der gav smagsprøver på marcipan, chokolade og andre søde sager. Det gav 2000 gæster om dagen på museet – køen gik helt ud på gaden.

Kristinegenstande på museet

En af Nordjyske Museers store samlinger stammer fra Konditori Kristine. Siden lukningen i 1982 er der indsamlet over 700 genstande og indscannet et stort antal billeder. Den største samling, der især bestod af redskaber, forme og inventar, blev indsamlet til den arbejdende udstilling "Konditorkunst" lige efter lukningen i 1982, men også siden er der kommet mange interessante ting til – et stempelur til konditorerne, spisestel, duge og servietter, udmærkelser og medaljer og meget andet. Samlingen vokser stadig, for der dukker stadig genstande op fra aalborgensernes gemmer, selv om det er mere end 40 år siden, at forretningen drejede nøglen om for bestandigt.

Kristines opskrift på kanelkranse

Gennem hele sit lange arbejdsliv – også da konditoriet havde 100 ansatte – mødte Kristine Bøg Andersen personlig op hver morgen kl. seks for at bage de kanelkranse, som hendes butik var blevet berømt for.

Nu findes konditoriet ikke længere, og vi kan derfor med sindsro dele den opskrift, hun i sin tid afslørede i en portrætsamtale med avisen Ny Tid.

Kristines berømte kanelkranse

1 lille æg
15 g gær
25 g melis
150 g mel
1 dl sødmælk

Dette er grunddejen, der rulles ud i et langt smalt stykke.
Til fyld bruges yderligere 150 g smør, 100 g melis og 1 tsk kanel.
Kunsten består i at få fyldet til at blive i grunddejen.
Kransen skal stå til hævnning i et kvarter.
Stryges derefter med æg, drysses med mandler og sukker og bages i en jævnt varm ovn (svarende til 170-180 grader) i ca. 20 minutter.